

Zsálek Henriett
Büntetőjogi Tanszék
Témavezető: Belovics Ervin PhD egyetemi adjunktus

**A végszükség szabályozásának alakulása a hazai
büntetőjog történetében**
**- aktuálisan az új Büntető Kódexben foglalt
módosításra figyelemmel**

A kényszert kiváltó veszélyhelyzetekben valamely jog védte érdek, érték mentése végett elkövetett – a kényszer korlátozó ereje által behatárolt végkimenetelű – emberi magatartások értékelésének erkölcsi kérdéseket is felvető, de szükségszerűen büntetőjogi megoldást igénylő alapproblémája a hazai jogirodalomban és jogalkotásban azelőtt sem volt ismeretlen, mint amikor a végszükség jogintézményét a törvényalkotó kidolgozta, és *először* hazánk első Büntető Kódexébe, mint tételes jogba emelte. Bár a veszélyhelyzetek leszűkített területére érvényesen, az életveszélyes helyzetbe került ember részére – kifejezett kérésre – történő segítségnyújtás Werbőczy Tripartitumában is szerepel [*„Minél fogva mindenki, még az idegen ember is, midőn segítségül hívják, mindenkor megsegítheti azt, akit életveszedelemben lát forogni.”*¹]. Ez a rendelkezés a bekövetkezett életveszélyes helyzet, az emberi életet szorongató szükségállapot megkívánt körülményétől eltekintve – amely azonos ugyan a később szabályozott végszükség egyik alapfeltételével – szűkebb körű és kezdetlegesebb, kevésbé kidolgozott megnyilvánítása a végszükség eshetőségeinek, ahol csak egy jogos érdek veszélybe kerülése merül fel, míg a jogos érdekek feltétlen és szükségszerű összeütközésének problémája, illetve az arra adandó jogalkotói válasz még nem jelenik meg.

A mai definícióhoz képest még differenciálatlanabban, de egyes alapvetőnek tekinthető feltételeit a végszükségnek először az 1843. évi Büntetőjogi Reformjavaslat jeleníti meg mint a büntetés alól – a büntethetőséget kizáró általános okként – mentesítő körülményt. E javaslat a Büntetőjog Általános Rendeleték 6. Fejezet 73. § e./ pontjában úgy fogalmaz, hogy *„minden beszámítástól és büntetéstől mentesen maradnak azok, kik a törvényszegést csak azért követték el, mert*

¹ GERÖCZ Kálmán: A büntetőjogi végszükség, Budapest, 1914., 89. o.

*valamely életveszéllyel fenyegető szükségből, melybe büntetlenül kerültek, magukat vagy olyanokat, kik a 72. paragrafus szerint hozzátartozóiknak tekintendők, egyébként kiszabadítani képesek nem voltak.*² E Javaslatához hasonlóan még az első Büntető Törvénykönyv megszületését és 1880. szeptember 1-jén történő hatálybalépését megelőzően a végszükséget a beszámítás általános szabályai között tárgyalja Pauler Tivadar is 1872-es Büntetőjog tankönyvében, ahol „*a körülmények szülte végszükség állapotából*” eredő cselekvés tekintetében úgy fogalmaz, hogy „*az ösztönei által eszméletlenül életfenntartása minden eszközei megragadására készített emberre nézve, szabad elhatározásról nem szólhatni, miért is cselekvényei, mennyiben a végveszély jelenleges, bizonyos, és megmentésére csak a kikerülhetetlenül szükséges eszközöket használta, jogi betudás alá nem esik*”³. A védhető jogtárgyak között ugyanúgy az emberi életet kiemelve, annak védelmét ismerve el jogosnak életveszélyes helyzetben, e körben is csak a saját és hozzátartozó élete mentésére engedve mások élete vagy egyéb jogainak terhére büntetlenséget.

Hazánkban a végszükség joga végül az 1843-i Javaslattal azonos tartalmi alapokkal került be a XIX. század második felében az első Büntető Törvénykönyvbe. A **Csemegi Kódex (1878. évi V. tc.)** a beszámítást kizáró vagy enyhítő okok között a VII. fejezet 80. §-ában rendelkezik úgy, hogy „*nem büntetetik a cselekmény, ha az, a tettes vagy hozzátartozói életének vétlenül származott, más módon el nem hárítható, közvetlen veszélyből való megmentése végett, végszükségben követtetett el.*”

A végszükségben elkövetett cselekményhez kapcsolódó büntetlenséget e legkorábbi szabályozás a később kialakulthoz képest szűkebbre szabja. A magyar törvény ugyanis kezdetben „a más” jogos érdek, érték feláldozását csakis az *élet védelme érdekében* nézte el, de itt sem teljes körben. Bárki életének a megmentése más életének, javainak a rovására a törvényben leírt feltételek fennállása esetén sem vonhatott maga után büntetlenséget, az akkori Btk. az elkövetőnek csak a saját maga, vagy hozzátartozója életének mentésére biztosított jogot. Erkölcsi nagysága ellenére sem tarthatott igényt ezáltal a törvény védelmére az például, aki végszükségnek megfelelő körülményből barátját, illetve egyéb számára közömbös személy életét, vagy bárki anyagi javát, vagyonát mentette meg. Az első büntető kódex hatályba lépését követően – az akkor fennálló Btk. alapján – a menthető személyi kör szűkre szabottságából eredően így általános vitakérdés volt az anya életének saját magzata életének kárára

² MEZEY Barna (szerk.): A magyar jogtörténet forrásai szemelvénygyűjtemény, Osiris Kiadó Budapest 2001., 471. o.

³ PAULER Tivadar: Büntetőjogtan, Pest, 1872., 239. o.

történő megmentése érdekében *szükséges orvosi beavatkozás* problémájának büntetőjogi megítélése. Ilyen életmentő beavatkozást az orvos ugyanis a törvény szerint *magától* nem hajthatott végre anélkül, hogy saját büntetőjogi felelősségével összeütközésbe ne kerüljön. Egyes korabeli elméletek szerint azonban az orvos nem volt kötve a Btk. által emelt korlátokhoz, mivel orvosi diplomája eleve megadta neki azt a jogot (s egyben kötelezte is), hogy a tudomány elvei alapján eljárva hajtsa végre belátása szerint életmentés érdekében akár testi sértést vagy magzatelhajtást⁴. Az ilyen és ehhez hasonló esetektől függetlenül is az első büntető törvénykönyv hatálya alatt felmerült már a végszükséget szabályozó 80. § olyan irányú kiterjesztésének az igénye, amely szerint végszükségben nem csak a saját illetve a hozzátartozó élete, hanem mások életének, valamint az anyagi javaknak, vagyonnak a mentése is megengedett lehetne.

A végszükségben megvalósított cselekvés régen is ugyanúgy, mint jelenleg, az elkövetőre nézve akkor nem járt negatív büntetőjogi következménnyel, ha a felmerült szükséghelyzet előidézésében, keletkezésében vétlen volt, vagyis a kialakult, kényszerítő magatartás kifejtésére okot adó helyzethez sem szándékos, sem gondatlan magatartásával nem járult hozzá. A „másként el nem háríthatóság” és „a veszély közvetlensége” további kritériumai a végszükség mai definíciójában is jelen vannak. Ezeket a feltételeket a büntethetőséget kizáró ok megállapításához az első hazai büntető kódex is megkövetelte.

A végszükség e korai szabályozása a megkívánt feltételek teljesülése esetére, így a már hivatkozott közvetlen, nem az elkövető által, neki nem felróhatóan előidézett, másként el nem hárítható, kifejezetten életveszélyes helyzetből való (saját) menekülés, illetve (hozzátartozó) mentés érdekében kifejtett cselekvés *korlátlanságára adott lehetőséget* az ezzel a magatartással veszélyeztetett jogtárgy sérelmének nagyságát illetően. Értelmét veszíti ezáltal a kérdés, meddig mehetett el az elkövető, miközben saját, vagy hozzátartozója életét mentette. Hátárt szabhattott-e egy másik emberi élet, ha csak annak feláldozása lehetett az útja a menekülésnek, a megmentésnek? A Csemegi kódex arra az Európában a XIX. században egyébként irányadó álláspontra helyezkedett az ilyen erőteljes erkölcsi konfliktust magán viselő esetekre, hogy hősiességet senkitől nem lehet követelni. Így ha két ember számára nincs elég tér, nincs elég életfeltétel, az erősebbet – aki az életért való küzdelemben a másik vétlent legyőzi – ne kelljen büntetni. Fayer László ezzel összefüggésben úgy fogalmazott, hogy az állam nem ad a pusztításra

⁴ FAYER László: A magyar büntetőjog kézikönyve, Budapest, Franklin Társulat 1900., 332. o.

jogot, nem is adhat, hanem, mivel az ilyen fajta összeütközésért nem vádolhat senkit, és az állam képtelen az összeütközést megszüntetni, így hát elnézi, hogy az erős pusztítja a gyengébbet, ami nem más, mint az ultima ratio a jogban.⁵ Mindezek alapján az ekkor hatályos jog szerint az elkövető a végszükség egyik klasszikusnak tekinthető alapesetében, mint például amikor vihart követően két hajótörött egy deszkába kapaszkodva próbálja túlélni a szerencsétlenséget a vízben, de a deszka csak egy embert bír fenntartani, és egyik a másik embert – annak halálát okozva – a vízbe taszítja saját meneküléséért, végszükség fennállása folytán nem tartozott büntetőjogi felelősséggel. A Csemegi kódex az életveszélyes helyzetből történő menekülés, mentés körében megvalósítani engedett cselekvési lehetőséggel „túltárgyalta” az arányosság esetlegesen felmerülő kérdését. Az életet, mint a jog által is leginkább és mindenképp előtt védett értéket előtérbe helyezve arra az álláspontra helyezkedett, hogy a megmentés érdekében más emberi élet feláldozása sem vezethet – a mérleg mindkét oldalán azonos számú emberi életet tekintve – az indokolt és tolerálható (mint a menekülni kívánó joga szempontjából szükséges) cselekvést meghaladó, aránytalan túllépésnek. A Csemegi kódex szabályait tekintve ugyanakkor elvi szinten érdekesebb lehet annak az arányosság fenti problémáját felvető kérdésnek a megítélése, ha egy ember több ember halálát okozva menekül közvetlen, neki fel nem róható, életveszélyes helyzetből. Egyszerűbb a megoldás, ha megállapítható, hogy az adott körülmények között több ember közül csak egy maradhat életben, az elkövető önmaga fenntartásáért vívott mások (szükségszerű) halálát okozó cselekménye ekkor a „más módon el nem hárítható” kitétel fennforgása folytán élvezhet büntetlenséget. Ettől eltérően viszont az első Btk. szabályozása alapján, ha egy ember saját meneküléséért több embert is szükségtelenül – például ijedsége okán – feláldoz, mivel a törvényhely az arányosságról éppen az életek közötti választás lehetetlenségére tekintettel nem rendelkezik, túllépést megállapítani nem lehet. Mivel azonban az előbbi példához visszatérve a másként el nem háríthatóság feltétele nem teljesülne, az elkövetőnek felelnie kellene ezért a cselekményért, hacsak nem hivatkozhatna vélt végszükségre a tekintetben, hogy saját menekülését általa vélten alappal csak az összes többi élet árán teljesíthette. A végszükségben kifejtett magatartás túllépése az okozott sérelem nagyságával összefüggésben a menekülő, a mentett, illetve feláldozott emberi életek számaránya alapján lenne megállapítható. A Csemegi kódex azonban túllépésről semmilyen okra visszavezethetően nem rendelkezik az erre vonatkozó jogszabályhelyen, ezért az aránytalanság, mint az életveszélyes helyzetben elkövetett

⁵ FAYER László: id. mű 330. o.

magatartás büntetlenségének lehetséges korlátja, nem lehetett indoka a végszükség, mint büntethetőségi akadály meg nem állapíthatóságának. Csak a „másként el nem háríthatóság”, vagy az egyéb törvényben foglalt feltételek nem teljesülése vezethetett a büntetőjogi felelősséggel való szembesüléshez.

E körben említhető ugyanakkor, hogy a végszükség szabályával ellentétben a legelső Büntető Törvénykönyv jogos védelem esetén – amelynek szabályozására szintén a büntethetőséget kizáró általános okok, a „beszámítást kizáró vagy enyhítő okok” között került sor –, a túllépés lehetőségét kifejezetten számba véve a 79. § harmadik mondatában olyan engedményt fogalmazott meg, mely szerint *„a jogos védelem határainak félelemből, ijedtségből, vagy megzavarodásból származott túlhágása nem büntethető”*. A Csemegi kódex e rendelkezésével kapcsolatosan fejtette ki Finkey Ferenc, hogy mivel egy életveszélyes helyzet is éppoly ijedtséget, megzavarodást idézhet elő az elkövetőben, mint egy jogtalan támadás, és ha ott a törvény nem bünteti a túllépést, a végszükség esetleges túllépését is a végszükség szó emberies, méltányos magyarázata által kell a bírónak pótolnia⁶. Vagyis, elképzelhetőnek tartotta, hogy a törvény e helyen – egyébként alappal – érzett hiányát a végszükség tekintetében a jogalkalmazás analógia alkalmazása útján kompenzálja. E gondolat mibenlétéhez – véleményem szerint – nem annyira a vakmerőség, mint inkább csak a jogos védelem és a végszükség, mint speciális körülmények által előhívott kényszer korlátozta, szélsőségekben megnyilvánuló emberi magatartások hasonlóságából eredő hasonló konfliktusok hasonló módon történő törvényi szabályozásának jogosan felmerülő igénye vezethetett. Ehhez köthető, hogy egy természeti katasztrófa által előidézett életveszélyes helyzet, hasonlóan egy jogellenes élet elleni támadáshoz, az élet elvesztésének minden más háttérbe szorító kockázatát magában hordozva valóban ugyanúgy alkalmas az aktuális – ép lelki alapon nyugvó – tudati állapotot „nem felrhatóan” befolyásolni. Ennél fogva pedig, ha a jogos védelemnél szabályozást nyert az ijedtségből való túllépés büntetlensége, ezt a törvényalkotónak a végszükségbe is be kellett volna már az első büntető kódexnél építenie. Ennek törvényi szabályozása hiányában ugyanakkor nem lehetett létjogosultsága a jogalkalmazónak a jogos védelemből levonható analógia alapján kiszélesíteni a büntetlenséget. A végszükség első Btk.-ban foglalt definíciójából így az következik, hogy amennyiben a veszélyhelyzet által az elkövetőben előidézett ijedtség vagy megzavarodás kizárta vagy korlátozta beszámítását, így azt, hogy a cselekményével okozható sérelem

⁶ FINKEY Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve, 1902., 203. o.

nagyságát felismerje, és ezért a szükséges mértéket (például több emberi élet szükségtelen kioltásával) túllépte, magatartása e befolyásolt tudati állapotától függetlenül került a büntetőjog által megítélésre. Ennek az álláspontnak adott hangot Angyal Pál is a legkorábbi Btk.-ban foglalt végszükség túllépésével összefüggésben tett fejtegetései körében, amikor kijelentette, hogy nem véletlenül hallgat a törvény etekintetben. Ha ugyanis fel akarta volna menteni azt, aki a végszükség határait például félelemből túllépi, kifejezte volna ezt az akaratát, ami alapján a jogos védelemnél a Btk. 79. § 3. mondatának per analogiam kiterjesztése a végszükségre is *nem foghat helyt*⁷.

(E körben említhető csak érdekességként, hogy a hazai jogalkotás gondolkozásának különbözősége a jogos védelem és a végszükség szabályozása tekintetében később is megmaradt, amikor az az utóbb egyébként elvetett ötlet is felmerült lehetőségként az 1978. évi IV. törvény előkészítése során, miszerint a végszükségben való cselekvés a magatartás jogellenességét ki sem zárná⁸.)

Visszatérve a túllépés eseteire, ha valaki időben haladta meg a cselekvési lehetőséget, vagyis elhárító magatartása olyan időre esett, amikor a végszükség körülményei már nem álltak fenn, a büntetőjogi szankciót sem kerülhette el, legfeljebb vélt végszükségre hivatkozhatott büntethetősége akadályául. E körben Fayer László is úgy fogalmazott, hogy a végszükség túlhágása esetére a bíró kénytelen lenne ítélni, mert a törvény a túlhágás mentesítését nem adja meg, ha csak a tettes nem támaszkodik a vélt szükség eszméjére⁹. Gerőcz Kálmán érvelt úgy továbbá, hogy a végszükség túllépéséről azért sem lehet beszélni, mert a túllépés bennfekszik a tényálladékban, a közvetlen veszélyhelyzet által előidézett tudati állapot tulajdonképpen ijedtségi állapotnak felel meg, ennél fogva a túllépés túllépése, mint értelmezhető lehetőség, szóba sem jöhet¹⁰.

Hazánk második büntető törvénykönyve, a **Btá.** (1950. évi II. törvény) a jogalkalmazói gyakorlat által életre hívott és a jogirodalom által is sokszor vitatott dilemmákat megfontolva építette be a normaszövegbe azokat a hiányolt rendelkezéseket, amelyek a végszükség jelenlegi szabályrendszeréhez tartalmilag is jelentősen közelítették a jogintézményt.

⁷ ANGYAL Pál: A magyar büntetőjog tankönyve, 1909., 444. o.

⁸ Dr. UJVÁRI Ákos: A jogos védelem megítélésének elvi és gyakorlati kérdései (doktori értekezés), Budapest, 2008., 54. o.

⁹ FAYER László: id. mű 333. o.

¹⁰ GERŐCZ Kálmán: A szükségállapot túllépése a büntetőjogban, Református Főiskola Nyomda, Sárospatak 1915., 58. o.

Maradva a büntethetőséget kizáró általános okok rendszerében, a Btá. a II. Fejezet 16. §-ában három bekezdésben az alábbiak szerint definiálta a végszükséget:

(1) *Végszükségben követi el a cselekményt az, aki ezzel akár a köz alapvető érdekeit, akár a maga vagy más életét, testi épségét, vagy javait közvetlen és másként el nem hárítható veszélyből menti.*

(2) *A végszükségben elkövetett cselekmény nem büntethető, ha elkövetőjének a veszély előidézése nem róható fel, és ha a cselekmény nem okozott súlyosabb sérelmet, mint amelynek elhárítására irányult.*

(3) *Nem lehet végszükséget megállapítani, ha az elkövetőnek – hivatásánál fogva – kötelessége volt a veszély elvállalása.*

A végszükség megállapíthatóságának alapfeltételei itt sem változtak: csak közvetlen veszélyhelyzet fennállása esetén, és csak akkor vont maga után az elkövető magatartása büntetlenséget, ha a mentés érdekében valamely jogtárgyat sértő cselekmény véghezvitele az adott körülmények között elkerülhetetlen – másként el nem hárítható – volt, feltéve, ha a veszély előidézésében az elkövetőnek sem szándékosan, sem gondatlanul nem volt szerepe. Az életet veszélyeztető helyzetet, mint a végszükség alapszituációját azonban kiterjesztette a jogalkotó. Ennek következtében végszükségre hivatkozni már nemcsak életveszélykor, hanem olyan esetekben is helye volt, amikor a testi épség, vagy javak, vagyon forgott veszélyben, akkor is, ha az nem a saját, illetve a hozzátartozó testi épsége, vagy vagyona volt, hanem bármely más személyé. Vagyis bárki felléphetett bárki érdekében a törvényben meghatározott jogok sérelmének közvetlen veszélye esetében. A jogos védelemre vonatkozó rendelkezésekhez hasonlóan a törvény a végszükség fogalmi körébe vonta a köz alapvető érdekének mentését is.

Mivel ez a szabályozás már a végszükségben való cselekvést nem csak az életet veszélyeztető helyzetekre szorította, mint korábban, amikor a törvénybe beépítetten az élet elvétele is megengedett – arányos – volt, hanem az élettal, mint védett jogtárggyal nem egyenértékű jogtárgyak sérülésének megakadályozása, vagy sérelmük elhárítása is cselekvési lehetőségként szóba jöhetett, az eltúlzott, nem feltétlenül szükséges elhárító magatartások kikerülésére elengedhetetlen volt egy arányossági korlát felállítása. Ez az arányos magatartás a jogalkotó szerint akkor teljesült, ha az elkövető cselekménye *nem okozott súlyosabb sérelmet*, mint amelynek elhárítására irányult. Ennek alapján például anyagi javak mentése büntetlenül nem végződhetett emberi élet kioltásával, ugyanakkor ha emberéletet kellett menteni, azzal arányban – azonos számban – más emberi élet elvesztése, feláldozása helyénvaló lehetett.

A Btá. a végszükség tényállásában a korábbihoz képest – a későbbi kódexekben is jelenlévő, változatlanul megkívánt – új szabályt is rögzített, amikor kizárta a végszükség hatálya alól azokat, akiknek a hivatásukhoz tartozott a veszély vállalása. Mivel a jog az ilyen hivatást űzők számára többletkötelezettséget teremt, veszélyhelyzetben – amire elvileg éppen szakmájuknál és az ebből eredő (többlet)elvárásnál fogva – jobban felkészültek, ezért az átlagembernél kiállniuk is többet kell. Ugyanakkor nem lehet vitás, hogy a végszükség e szakasza ezekre a személyekre is csak a hivatásuk gyakorlása során lehetett irányadó, nem vonatkozott tehát akkor, amikor civil életükben kerültek végszükségi helyzetbe.

A Csemegi kódexhez hasonlóan nem szólt ugyanakkor a Btá. sem azon cselekmények eltérő megítélésének lehetőségéről, amikor az arányosság kérdése szükségszerűen felmerült: vagyis, amikor a mentésnél a veszélyhelyzettel ok-okozati összefüggésben keletkezett ijedtség vagy menthető felindulás állapotában kerül túllépésre a szükséges mérték. Ez annyit jelent, hogy az ilyen tudati állapotot a büntethetőség kizáró vagy korlátozó okok körében továbbra sem tartotta számon a törvény. Aki ijedtségből lépte túl a szükséges mértéket, amellyel az elhárítandó sérelemnél súlyosabb sérelmet okozott, büntetőjogi felelősséggel tartozott. Bár a későbbi törvényekben foglalt definíció-módosítások is a Btá. által kidolgozott fogalmi elemeket tartalmazzák, az 1978. évi IV. törvény megalkotásáig a törvényhozó – a jogos védelem szabályozásától eltérően, ahol az ijedtség, menthető felindulás (megzavarodás) a kezdetektől jelen van – nem vont értékelés alá semmilyen, a szükséges mérték túllépéséhez vezető, a büntethetőség kizárását vagy korlátozását eredményezhető okot, körülményt.

A fentiek szerint a Btá.-ban foglaltakhoz képest csaknem azonos megszövegezéssel, teljes tartalmi azonossággal szabályozta a végszükséget az **1961. évi V. törvény**, a jelenleg hatályos törvényhez hasonlóan a büntethetőség akadályai között, a büntethetőséget kizáró okok körében. A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvének 26. § (1) bekezdése úgy fogalmazott, hogy *nem büntethető, aki a cselekményt végszükségben követte el*. A (2) bekezdés kimondta, hogy *végszükségben követi el a cselekményt, aki a közérdeket vagy a saját, illetőleg mások személyét vagy javait közvetlen és másként el nem hárítható veszélyből menti, ha a veszély előidézése nem róható a terhére, és a cselekménnyel nem okozott súlyosabb sérelmet, mint amelynek elhárítására törekedett*. A 26. § (3) bekezdése szerint pedig *nem volt megállapítható végszükség annak javára, akinek a veszély vállalása hivatásánál fogva kötelessége volt*.

Az 1961. évi V. törvény nem változtatott tehát a végszükséggel védhető jogtárgyak körén, a végszükség megállapíthatóságának feltételein, az elkövető cselekményének megengedhető határain, így az arányosság eddigi – legfeljebb ugyanakkora sérelem okozásának elvén alapuló – követelményén, mint ahogyan az előbb hivatkozottak szerint továbbra sem szerepelt a törvényben túllépés esetére az annak esetleges méltányolható okában rejlő, ezért megengedhető korlátozása vagy kizárása a büntetésnek.

A Büntető Törvénykönyvről szóló **1978. évi IV. törvény** (a továbbiakban: régi Btk.) a 30. §-ban a végszükséghez lényegében ugyanazokat a feltételeket kívánta meg, mint a Btá., illetve az azt követő büntető kódex. A védhető értékek köre ugyanúgy kiterjedt mind a saját, mind más személyére és javaira, valamint a közérdekre, a veszélynek az addigiakhoz hasonlóan közvetlenül kellett fennállnia, amelynek előidézésében az elkövető felróhatóan nem játszhatott szerepet, továbbá az elkövető büntető törvénykönyvbe ütköző cselekményének olyannak kellett lennie, amely a veszélyhárítás vagy mentés egyetlen célravezető lehetősége az azzal okozható sérelemre is figyelemmel.

A régi Btk. egyik jelentős irányváltása a korábbi törvényekben képviselt legfeljebb azonos sérelem okozásának elvével szakítva egyrészt abban állt, hogy a végszükségben elkövetett büntetendő cselekményt csak akkor mentette fel a büntetőjogi szankció alól, csak akkor tekintette azt megengedhetőnek, ha az azzal okozott *sérelem kisebb, mint amelynek elhárítására törekedett*. A nagyobb (jogi) érték kisebb érték sérelme által, vagy azonos jogi értékek „a mennyiségileg nagyobb” javára védhetők tehát. A régi Btk. tekintetben megszorító, ugyanakkor a jogalkotó *azt az eshetőséget*, ha az okozott sérelem nagysága azért érne el, vagy haladná meg azt a „szintet”, mint amely nagyságú sérelem kiküszöbölése, megszüntetése érdekében az elkövető cselekedett, mert a végszükség következtében fellépő *ijedtsége vagy menthető felindulása zárja ki vagy befolyásolja* a sérelem nagyságának felismerésében a *beszámítási képességét, először értékeli* a tételes jogban úgy, mint ami a felelősség alóli mentesüléshez, vagy a büntetőjogi szankció korlátozásához vezethet.

A régi Btk. 30. § (1) bekezdése szerint *nem büntethető, aki a saját, illetőleg a mások személyét vagy javait közvetlen és másként el nem hárítható veszélyből menti, vagy a közérdek védelmében így jár el, feltéve, hogy a veszély előidézése nem róható a terhére, és a cselekménye kisebb sérelmet okoz, mint amelynek elhárítására törekedett*. A (2) bekezdés értelmében *nem büntethető az sem, aki azért okoz akkora vagy nagyobb sérelmet, mint amelynek elhárítására*

törekedett, mert ijedtségből vagy menthető felindulásból képtelen felismerni a sérelem nagyságát. (3) A büntetés korlátlanul enyhíthető, ha az ijedtség vagy a menthető felindulás az elkövetőt korlátozza a sérelem nagyságának felismerésében. (4) Nem állapítható meg végszükség annak javára, akinek a veszély vállalása hivatásánál fogva kötelessége.

Meg kell jegyezni, hogy a beszámítási képesség hiányára vagy korlátozottságára visszavezethető felelősségre vonhatósági akadály a régi Btk.-ban – az új Büntető Kódex 2013. július 1-jén történt hatálybalépéséig – „kétfázisú”. Megkülönbözteti azokat az állapotokat, amikor a veszélyhelyzet által előidézett ijedtség vagy menthető felindulás csupán korlátozza, illetve, amikor aktuálisan ki is zárja a végszükségben cselekvő beszámítási képességét. Ha tehát ennek lehetősége felmerült egy adott esetben, mindenképpen szakértő bevonásával mondható ki, hogy a helyzet szülte indulatok, pszichés teher mennyire befolyásolta az elkövetőt magatartása megválasztásában, illetve az azzal okozható sérelem nagyságának belátásában. A jogos védelem alapjául szolgáló jogellenes támadás éppúgy, mint valamely természeti jelenség, vagy harmadik személy magatartása által előidézett végszükséget keletkeztető veszélyhelyzet rövid időn belül, váratlanul teremthet olyan körülményeket, amelyekhez alkalmazkodva a kényszerből cselekvő elkövető is „rendkívüli” állapotba kerül, az ember biológiai természetéből fakadóan benne nem ritkán emelkedett adrenalin szintet, ijedtséget, felindulást kiváltva. A jogos védelmi és a végszükségi helyzet kialakulásához vezető – az előbbinél jogellenességben megnyilvánuló, az utóbbinál jogellenesnek nem minősülő – okok és az ezekből eredő „erőviszonyokban” rejlő különbség az, amely a jogalkotóban is felmerülhetett, amikor a beszámítási képesség hiányát vagy korlátozott voltát – mint amely ilyen esetekben az elkövetőknél felmerülhet –, büntethetőségi akadályként értékelte. Jogos védelmi helyzetben jog kerül összeütközésbe jogtalansággal, ezért jogos védelemnél a támadás jogellenessége az az ismérv, amely magában foglalja a jogalkotónak a büntethetőség kérdésében adható válaszát, amikor az elkövető tudatában bekövetkezett pszichés változás folytán aránytalan védekezésben nyilvánul meg egy elhárító, mentő cselekmény. Végszükségben két jogos érdek találkozik egymással, a végszükségben cselekvő így – általa is tudottan – saját vagy más személyének, javának, vagy a köz érdekében más testi épségét, javát, életét sérti, de ugyanúgy kényszerűségből, ahol az indulatból, ijedtségből fakadó esetleges túllépés lehetőségére szintén nem lehet nem figyelemmel lenni. Mégis, ahol jog áll szemben joggal, ott az elkövető tudati érzékelését befolyásoló tényezők büntethetőség szempontjából való létjogosultságának, érvényesíthetőségének kevesebb teret engedett eddig

a törvényhozó, noha a végszükségi szituáció ugyanúgy magát az emberi ösztönt érinti, amely tényt nehéz nem számba venni. A kezdetektől ebből adódik véleményem szerint a beszámítással kapcsolatos szabályozás különbözősége. Eszerint a beszámítási képesség hiánya miatti felelősségre vonhatósági akadály a végszükségnél csak később, az 1978. évi IV. törvényben jelent meg először (szemben a jogos védelemnél már 1878-tól elismert büntethetőségi akadály) annak a tendenciának a következményeként, amely mind a jogos védelmi helyzetben, mind a végszükségben cselekvő számára a büntetőjogi felelősség elkerülése szempontjából egyre szélesebb mozgásteret enged, a tettesek kényszerű helyzetét értékelve és helyezve előtérbe az ilyen típusú elkövetésekben. Minthogy a jogos védelem szabályozása mindig is előrébb járt a beszámítási képesség hiányát, mint büntethetőségi akadály figyelembe vételét tekintve a végszükség definíciójában megfogalmazottakhoz képest, a jogalkotó a régi Btk.-ban jobban tolerálta az ijedtségből, menthető felindulásból eredő túllépését a jogos védelemnek, mint a végszükségnek. Míg jogos védelemnél – bár ott is csak 2009 augusztusától – abszolút büntethetőségi korlátot állított fel az ilyen okokból eredő túllépés esetére, végszükségnél a fentebb hivatkozottak szerint a régebbi elvet követve az ijedtség és menthető felindulás okozta beszámítási képesség foka alapján differenciált a büntetés enyhítése, illetve a teljes büntetlenség lehetőségei között, amely szabályozás fennmaradt egészen az új Btk. hatálybalépéséig.

Az 1978. évi IV. törvény szakítva a korábbi büntető törvénykönyvekben, illetve a hazai jogirodalomban is mindvégig megnyilvánuló jogi szemlélettel, a végszükségi cselekmény jogszerűségét csak azzal a feltétellel ismerte el, ha az kisebb sérelmet okozott, mint amelynek elhárítására törekedett. Ez a gondolkodás messze eltávolodik a XIX. században kiforrott, és a végszükség szabályozására okot adó azon alapproblémától, amikor valamely vétlenül keletkezett életveszélyes helyzetben merült fel például az emberi életek összeütközése, e körben egyik élet menekülése a másik terhére.

A régi Btk.-ban foglalt törvényi rendelkezés alapján vagyoni értékek összeütközése esetén a javak egybevetésével világosan tisztázni lehetett a végszükségi helyzetben okozott sérelem fokát. Nehéz helyzetet eredményezett azonban ennek a tételnek az alkalmazása az életet, testi épséget érintő szükséghelyzetekben: ha ugyanis élet került szembe egy másik élettel, az elkövető saját életének mentése *nem volt igazolható* a végszükség korábbi szabályával, a fenyegető sérelem azonos sérelemmel történő elhárítása ugyanis büntetőjogi felelősséget vont maga után. A végszükségnek ezt az arányossági feltételt magában foglaló rendezése

mintha magát a végszükség kényszerűségét, és az ember letagadhatatlan ösztönét felejtette volna el, kiürésítve ezáltal a végszükségi helyzetben kezdetektől szükségszerűen benne rejlő, a kiszámíthatatlanságból eredő felkészületlenség szülte cselekvés méltányos megítélésében megnyilvánuló eszméjét. A törvényi szabály következetes alkalmazása azt jelentette tehát az emberi életek közötti választást megkövetelő helyzetekben, hogy az elkövető önmagát feláldozza annak érdekében, hogy egy másik élet megmeneküljön. Ez pedig teljesen ellentétes az emberi természettel, azzal, hogy az önfenntartási ösztön legyőz minden erkölcsi vagy jogi megfontolást. *A szükség törvényt bont*, ez a végszükségi helyzet megítélésének klasszikus és elismert alapelve, amely következtében a végveszélybe került embertől nem várható el, hogy saját életének, testi épségének megmentéséről lemondjon egy másik ember megmentése kedvéért¹¹.

Hoványi Gyula kielégítő és teljes mértékben elfogadható magyarázatot ad az arányosság fenti problémáját érintő esetre, amikor úgy fogalmaz, hogy „a törvényhozó kénytelen levén lemondani a kérdésnek minden jogot teljes épségben tartó megoldásáról – megjegyzendő egyébként, hogy végszükségben ilyen megoldás nem is létezik –, és arra kell törekednie, hogy a collisiót a lehető legkisebb veszteséggel oldja meg. A legkisebb veszteséggel járó megoldás pedig az, ha az állam nem bünteti a végszükségben az önélet megmentésére szolgáló egyedüli modus vivendit: a másik személy életének megfosztását, mert ily módon két egyenlő, legalább a törvény előtt egyenlő értékű élet közül csak az egyik esik áldozatul”¹². A végszükség ilyen helyzetében, amikor két emberi élet feszül egymásnak, és az egyik kárára csak a másik menekülhet, vagyis egyikük élheti csak túl a szükséghelyzetet, egy objektív és szubjektív összeütközés fennállásáról beszélhetünk. Az állam, és az állami akaratot megtestesítő büntető igazságszolgáltatás előtt valamennyi emberi élet egymással egyenlő, amely folytán minden emberi életet ugyanúgy védeni kell, ez az egyenlő védelem azonban végszükségi helyzetben nem valósulhat meg az érintett életek tekintetében, az állam tehát kénytelen belenyugodni abba, hogy az egyik élethez való jog a másik élethez való jog rovására meneküljön, mert kisebb rossz az, ha két élet közül csak egy vész el, ily módon a jog eszméje – az emberiség anyagi, szellemi és erkölcsi javainak sértetlen épségben tartása – inkább valósul meg”¹³.

¹¹ GÖRGÉNYI Ilona - GULA József - HORVÁTH Tibor - JACSÓ Judit - LÉVAY Miklós - SÁNTHA Ferenc - VÁRADI Erika: Magyar Büntetőjog Általános Rész, Budapest 2007., 191. o.

¹² Dr. HOVÁNYI Gyula: Adalék a végszükség jogához (A Mignonette - eset) Magyar Igazságügy, Budapest, 1885., 134. o.

¹³ Uo. 133. o.

Az 1978. évi IV. törvényben a végszükség feltételül az arányosságot tekintve szűkre szabottan felállított mozgástér ellensúlyozásaként a régi Btk. 30. § (2) és (3) bekezdéseiben foglalt, a korábbi kódexekben nem rögzített szabályok a jogalkalmazónak bizonyos esetekben lehetőséget adtak az életek összeütközését megjelenítő végszükségben ily módon felmerülő „ellentmondás” kiküszöbölésével a büntetőjogi felelősség alóli mentesülésre. Mégis vannak az életek közötti választást igénylő olyan *veszélyközösséget* megvalósító helyzetek, amikor ijedtség, felindulás nélkül, a beszámítási képesség teljes birtokában hozzák meg az emberi élet mentése végett emberáldozatot követelő döntést. Ilyen például a kötéllal összekapcsolt hegymászók esete – amikor az egyik leesik, és a másik a kötelet azért vágja el, mert ha tovább tartaná, mindketten lezuhannának –, amelyre a régi Btk. annak ellenére nem kínált megnyugtató megoldást, hogy a másik („veszni hagyott”) ember mindenáron életben tartása mindkét ember biztos halálához vezetne.

Bár a régi Btk.-ban írt arányossági szabályok alapján is meg lehetne állapítani a végszükséget, mint büntethetőséget kizáró akadályt a végszükség iskolapéldájának is tekinthető „Mignonette” ügyben, és az ehhez hasonló több emberéletért kevesebb feláldozását követelő helyzetekben, a „Mignonette” esetben a saját életük megmentéséért gyilkosságot elkövető vádlottak büntetőjogi felelősségéről felhozott érvek és ellenérvek alapján kristálytisztán világossá válik két emberi élet összeütközésekor az önfenntartás vagy a másik életének kímélésére vonatkozó erkölcsi kötelesség közötti választás problémájának jogi rendezhetőségének kérdése.

Az angol legfőbb büntető bíróság a Mignonette yacht kapitányát és kormányosát bűnösnek mondta ki gyilkosság büntetében, és halálra ítélte őket, bár ezt a büntetést a jury kegyelmet kérő ajánlását is figyelembe véve a korona fogházbüntetésre enyhítette. (A rövid tényállás szerint: az 1884-ben Southamptonból az ausztráliai Sydneybe induló Mignonette nevű yachtot útközben ért vihar folytán elegendő élelem és víz nélkül mentőcsónakba kényszerült négytagú legénység kapitánya, miután több napja éheztek, azért, hogy magának és többi társának a túléléshez élelmet biztosítson, a matrózlegényt megölte.) A büntetőjogi felelősséget kimondó és büntetést kiszabó döntés legfontosabb indokai között szerepelt, hogy a vádlottak büntetlenül hagyása azt eredményezné, hogy az ilyen helyzetekben az erkölcs és a jog teljesen szétválhatna, ezáltal maga a jog biztosítana a gyilkosságra abszolút lehetőséget, továbbá az önfenntartás és más élete közötti választás közül magasabb kötelességnek ítélte a saját élet feláldozását másokért, illetve az ilyen ölési cselekmény megengedését a féknélküliség, a bűnözés

legalizálásaként értelmezte. Mindezen érvek korabeli cáfolatai a mai – jogállamiságra épülő eszmének, szellemiségnek – jogi gondolkodásnak is megfelelő adják meg a válaszokat a jogalkotónak az életek közötti választást igénylő helyzetek megfelelő kezelésére. Hoványi Gyula a következőkben foglalja össze ezek közül az egyébként jelenleg is teljes mértékben elfogadható indokokat. „A szükséghelyzetben elkövetett emberölés büntetlensége nem eredményezi a jog és az erkölcs abszolút, csak részleges szétválasztását. Ha a jog engedélyt is ad ilyenkor az emberölésre, az sem jelenti az erkölcs teljes elutasítását, minthogy az a szükség, amit a tiszta erkölcs ránk ró, teljesíthetetlen, az önfenntartás pedig nemcsak kötelesség, hanem sokkal több annál, az ember mélyében rejlő – így a jog által sem felülírható – életösztön. E hősöknek, martyroknak a magasztos eszme iránti lelkes önfeláldozásból szabályt állítani fel, következtetést vonni le a mindennapi egyszerű emberek magatartására, az önfeláldozás elvének indokolatlan kiterjesztése.”¹⁴ „Azon állítás pedig, hogy a szükségállapotban elkövetett emberölés büntetlenségének megengedése a bűnözést legalizálná, nem állja meg a helyét. E tekintetben a büntetésnek éppen azért nem lehet célja, mert a végszükségállapotnak ellenállhatatlan nyomása alatt elkövetett cselekmény tettese ezen elszigetelt és magában álló ténye által, a társadalmi rendre nézve nem bizonyul veszélyesnek, nem árul el bűnözési hajlamot, ennél fogva vele szemben sem praevenciónak, sem erkölcsi vagy politikai javításnak szüksége nem forog fenn.”¹⁵

Az 1978. évi IV. törvénynek ezt az arányosság tekintetében felvett szigorítását oldotta fel a régebbi joghoz visszanyúlva a 2013. július 1-től hatályos **Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény** (a továbbiakban: új Btk.), amelynek a végszükség körében alkotott definíciója a korábbi jogszabályi megfogalmazásokból bizonyos „állandó” fogalmi elemeket átemelve, néhány helyen átszerkesztve, egyes esetekben eltérő szóhasználattal és tartalommal gondolta újra a jogintézményt. Az új Btk. 23. § (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy *nem büntetendő annak a cselekménye, aki saját, illetve más személyét vagy javait közvetlen és másként el nem hárítható veszélyből menti, vagy a közérdek védelme érdekében így jár el, feltéve, hogy a cselekmény nem okoz nagyobb sérelmet, mint amelynek elhárítására törekedett.* (2) *Nem büntethető, aki azért okoz nagyobb sérelmet, mint amelynek elhárítására törekedett, mert ijedtségből vagy menthető felindulásból nem ismeri fel a sérelem nagyságát.* (3) *Nem állapítható meg végszükség annak javára,*

¹⁴ Hoványi Gyula: id. mű 138. o.

¹⁵ Hoványi Gyula: id. mű 134. o.

akinek a veszély előidézése felróható, vagy akinek a veszély vállalása foglalkozásánál fogva kötelessége.

A jogos védelemhez hasonlóan az új törvény nem az elkövető, mint személy büntethetőségét, hanem az általa elkövetett cselekmény büntetendőségét fejezi ki (így tett a Csemegi kódex és az 1950. évi II. törvény is). Ezáltal a jogos védelmi és végszükségi helyzetnek az az „általános elkövetéstől” megkülönböztető specialitása érzékelhető, hogy ezekben az esetekben az elkövető alanyi bűnössége, szándéka a bűncselekmény elkövetésére nem „önmagáért való”, vagyis ilyen szándéka az elkövetőnek a kényszer szorító ereje nélkül nem létezne. Emiatt a büntetőjogi értékelés sem a személyi oldalhoz, hanem az elkövetett – tárgyasult – cselekményhez kapcsolódik.

A végszükséghez korábban is megkívánt alapvető feltételek is megmaradnak. Változatlan a védelmet élvező jogtárgyak köre, a veszély közvetlensége és másként el nem háríthatósága, csakúgy, mint a felróhatóság hiányának kritériuma, amely utóbbi kitétel nem a büntethetőség hiányához vezető okok (amikor a végszükség megállapításának helye van), hanem a végszükség meg nem állapíthatóságát eredményező okok között került számba vételre.

Az új törvény igazi változtatása a régi Btk. sokat bírált arányossági kritériumának újragondolásában áll. Visszatér az 1978. évi IV. törvény hatályba lépését megelőző időkre, amikor az azonos sérelem okozása megengedett volt végszükségben. Bár a jogalkotó korábban úgy fejezte ki magát, hogy az egyéb feltételek teljesülése mellett akkor valósul meg a büntethetőséget kizáró végszükség, ha az elkövető, illetve cselekménye nem okozott *súlyosabb* sérelmet, mint amelynek elhárítására törekedett, illetve amelynek elhárítására a cselekmény irányult, a súlyosabb szinonimájaként a *nagyobb* került a legutóbb elfogadott törvénybe, a régi Btk. szóhasználatához illeszkedve. Ezzel a jogalkotó visszaállította a régi Btk. által megbillentett egyensúlyt, lehetőséget adva újra arra, hogy a veszélyben cselekvő legfeljebb azonos sérelmet okozhasson, mint amelynek elhárítására törekedett, elismerve azt a végszükségi helyzetben kitörölhetetlenül benne foglalt esetleges végkimenetelt is, melyben saját élet mentése más életének feláldozásával következik be.

Az ijedtség illetve menthető felindulás okozta hiányos beszámítási képességet a jogalkotó továbbra is elismeri, mint a büntethetőség akadályát, és a beszámítási képesség fokozatai között már nem tesz különbséget. Aki tehát azért lépi túl a mentéshez szükséges mértéket, és okoz az elhárítottnál nagyobb sérelmet, mert a fenti okokból *nem ismeri fel* a cselekményével okozott sérelem nagyságát, nem tartozik büntetőjogi

felelősséggel. Mivel nem mondja ki a törvény, hogy *részben* nem ismeri fel, vagy *egyáltalán nem* ismeri fel az elkövető a sérelem nagyságát, amiből eltérő „jogi eredmények” következhetnek, e bekezdésnek csak egyféle értelmezése lehet: ha a szükséghelyzet által előidézett ijedtség vagy menthető felindulás miatt a tettes *akármennyire is – tehát akár részben akár egészben – nem ismeri fel* az arányos cselekvést, a törvény védelme megilleti.

A végszükség mint büntethetőséget kizáró ok jogi alapjának, jogi természetének megismeréséhez a bűncselekmény-fogalom büntető törvényben foglalt definíciójának megtekintése szükséges.

Mind a régi, mind az új Btk. szerint *bűncselekmény* az a szándékosan vagy – ha a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli.

Az így definiált bűncselekmény – magvalósulása esetére – magában foglalja a bűncselekményhez kapcsolódó szankció, vagyis a törvényben előírt jogkövetkezmény alkalmazását. A végszükség régi Btk. szerinti törvényi – 30. § (1) bekezdésében foglalt, nem a beszámíthatóság hiányán alapuló, hanem klasszikus – megfogalmazásában [„*nem büntethető*”] benne rejlik, hogy az egyébként *büntetendő*, tehát büntetőjogi tényállást kimerítő, végszükségben elkövetett magatartások jelentették az értékelés alapját, azzal azonban, hogy olyan feltétel hiányzik, amely *megalapozná* szankció alkalmazását. Bár a tételes jogból vont absztrakciók eredményeként az európai büntetőjog tudományban uralkodó álláspont – ami a hazai jogirodalomban is jelen van – a büntethetőség kizáró okának a végszükségi cselekmény *jogellenességének hiányát* tekinti, a jogellenesség, mint fogalmi ismérv sem az új, sem a régi Btk.-ban külön nem jelenik meg. A bűncselekmény fogalmából kiindulva a végszükségben elkövetett magatartás büntethetőségi akadályaként a hazai büntetőjog-elmélet egy, az előbbiekben hivatkozottól eltérő álláspontra helyezkedő része a *cselekmény társadalomra veszélyességének hiányát* jelöli meg. A „társadalomra veszélyesség” kategóriát a hazai büntető kódex rendszere – a jogellenességgel ellentétben – több helyen is szerepelteti. Az a megfogalmazása a jogszabálynak mindazonáltal, hogy „nem büntethető”, a végszükségben tanúsított definíciószerű magatartás jog általi tolerálását, megengedettséget jelenti, amelyből levezethető az ilyen cselekvés joggal összeegyeztethetősége. Amennyiben ugyanis a végszükségi cselekmény a joggal összeegyeztethetetlen – azaz jogellenes – lenne, a büntethetőség kizárása fel sem merülhetne.

A társadalomra veszélyesség magához az elkövetett *cselekményhez kapcsolódik*, amely a külvilágban nyilvánul meg, ily módon a társadalomra veszélyesség a bűncselekmény tárgyi, materiális oldala, *objektív eleme* a tényállásnak, amely, mint a jogalkotó által folyamatosan értékelés alá vont normatív kategória, a társadalmi viszonyok védelmén keresztül egyúttal jogtárgy-védelmet is jelent, vagyis mindazon cselekményeket magában foglalja, amelyek jog-ellenesek. A jogellenesség további absztrakciója vezet a materiális jogellenesség kialakulásához, illetve a materiális jogellenesség hiánya jogi kategóriához, amelyet, a cselekmény társadalomra veszélyességének hiánya mellett, mint a végszükség büntethetőségének lehetségesen felmerülő kizáró okait a hazai büntetőjog-elmélet nem egységesen ítél meg.

Míg a társadalomra veszélyesség és a materiális jogellenesség azonossága mellett Tokaji Géza úgy érvel, hogy a jogellenességet kizáró okok rendszerint a materiális oldalt, a társadalomra veszélyességet is kiküszöbölik, Tóth Mihály szerint, bár a társadalomra veszélyesség fogalma is megbukott, a materiális jogellenesség fogalom nem alkalmas a társadalomra veszélyesség fogalmának helyettesítésére. Ezzel összefüggésben Erdősy Emil pedig azt fejti ki, hogy mivel a lételmélet teljesen más síkján helyezkednek el, e fogalmak nem állíthatóak alternatív viszonyba egymással. A társadalomra veszélyesség a bűncselekmény valóság elemeként az antiszociális emberi viselkedés tárgyi tulajdonsága, amely jogellenesség nélkül is létezik, a materiális jogellenesség pedig a jogi szabályozás körébe vont emberi viselkedésnek erről a tulajdonságáról alkotott, az emberi gondolkodásban létező joglogikai utalás¹⁶. Ezek az eltérő értelmezések is azt mutatják, hogy a végszükségi cselekmény büntethetőségének kizárásához vezető jogi indokok között más-más megközelítésben, de mind a társadalomra veszélyesség hiányának, mind a jogellenesség hiányának helye lehet.

A régi és az új Btk. is megadja a választ arra, hogy amely magatartásokat a jogalkotó a Különös Részben büntetőjogi tényállásként rögzít, azt azért teszi, mert a társadalomra adott korszakban (vagy korszaktól függetlenül) – aktuálisan – veszélyesnek ítéli. A bűncselekménnyé nyilvánítás ezért valójában a társadalomra veszélyesség értékelése, amely társadalomra veszélyesnek nyilvánított bűncselekmény tulajdonképpen megvalósul a végszükségben. Ha ugyanis a bűncselekménynek fogalmi eleme a társadalomra veszélyesség, akkor – álláspontom szerint – a végszükségben elkövetett *büntetőjogi tényállást*

¹⁶ ERDŐSY Emil: Normaelemzések a büntethetőséget kizáró okok körében, Jogtudományi Közlöny 2006/4., 130. o.

kimerítő cselekményre is vonatkoznia kell a bűncselekményben benne foglalt ismérvnek, vagyis, hogy társadalomra veszélyes. Egy adott magatartást az tesz bűncselekménnyé, hogy valamely büntetőjogi tényállásnak megfeleltethető, amely attól lesz büntetőjogi tényállás, mert az azt kimerítő magatartás a jogalkotó szerint veszélyes a társadalomra. Ha a végszükségben elkövetett – egyébként büntetendő – cselekményből a társadalomra veszélyesség hiányozna, a végszükségi cselekményt a jogalkotónak nem kellene „védeni”, mivel, ha nincs társadalomra veszélyesség, bűncselekmény sem jön létre, bűncselekmény hiányában pedig nincs büntetés sem. A régi és új Btk.-ban szabályozott végszükségben elkövetett cselekményt, amely minden esetben bűncselekményt valósít meg, így eleve magában hordozza a társadalomra veszélyességet, bizonyos feltételek fennállása mellett mégis védeni kívánja a jog nem kisebb engedménnyel, minthogy a bűncselekményhez egyébként hozzátartozó, hozzárendelendő szankció kizárását biztosítja. A „nem büntetendő” kitétel már önmagában is arra utal, hogy az e jogszabályhely által magában foglalt cselekmény alapvetően büntethető lenne. A büntetés, mint szankció viszont csak bűncselekményhez köthető, amelyben – a bűncselekmény törvényi definíciójából eredően „automatikusan” – jelen van a társadalomra veszélyesség. Mivel a végszükség sajátossága, hogy valamely jog által védett érdek, érték sérül, illetve kerül veszélybe, amely egy másik jog sérelme árán, de megmenekül, az ilyen jog által védett érték megmentése, még ha egy másik jogos érdek szükségszerű csorbulását, megsemmisülését is eredményezi, a jog engedménye alapján élvezhet büntetlenséget. A jognak pedig ez az engedélye csakis amellett szólhat, hogy a jog az ilyen cselekményt nem tekinti jogellenesnek. Mindebből az következik, hogy – véleményem szerint – a jogellenesség hiánya az az indok, amely kizárja a büntethetőséget, vagy megfordítva, a végszükség a cselekmény jogellenességét zárja ki.

Ehhez a gondolatsorhoz kapcsolható Ujvári Ákos fejtegetése, melyben – a büntethetőség akadályaként a társadalomra veszélyesség hiányát valló álláspontot cáfolva – azt vázolja, hogy némely konkrét esetben is nehezen tartható, hogy az adott végszükségi cselekményből hiányzik a társadalomra veszélyes jelleg. Hiszen nem áll fenn minden – egyébként a büntető törvénykönyvben meghatározott végszükség fogalmi kereteibe illő – esetben olyan társadalmi érdek, mely az adott tényállászerű cselekményt jogossá tenné, megfosztaná társadalomra veszélyes jellegétől, ugyanis az esetek túlnyomó többségében a végszükségi cselekmény vétlen személyeket, illetve azok vagyonát sérti vagy

veszélyezteteti, ezáltal pedig az ilyen magatartás a büntető törvényben megfogalmazott társadalomra veszélyes cselekmény definíciójába illik¹⁷.

A végszükségben elkövetett magatartás büntetlenségének jogban rejlő alapjai tekintetében a *régebbi jogirodalomban* is szélsőségesen eltértek egymástól a nézetek. Egyesek az ilyen cselekményeket jogtalannak, de nem büntethetőnek, míg mások kifejezetten jogszerűnek ítélték meg. A probléma eredője, – mint arra már a fentiekben is utaltam – az, hogy végszükségben két jogos érdek ütközik, *két jog feszül egymásnak*, eltérően a jogos védelmi helyzettől, ahol jog áll szemben jogtalansággal, amelyben a jogosan védekező cselekményének büntetlenségét igazoló elvi, jogi alapjai kevésbé vitathatóak. A régi jogbölcészeti iskolák (Grotius, Wolf) még arra az álláspontra helyezkedtek a végszükség mint büntethetőséget kizáró körülmény jogi természetét illetően, hogy mivel ilyen esetekben maga a jogrend – a jog uralmának alapfeltétele, az emberek együttlétezésének lehetősége – hiányzik, végszükségben nem alkalmazhatóak a jog szabályai¹⁸. Fichte szerint is valamely cselekmény csak a társadalmi együttlét lehetőségétől feltételezetten lehet jogos vagy jogtalan. Mivel azonban a szükségállapotban ki van zárva a társadalmi együttlét lehetősége, az ilyenkor elkövetett cselekmény se nem jogos, se nem jogtalan, hanem jogilag közömbös¹⁹. A szükségállapot által teremtett ellenállhatatlan, leküzdhetetlen kényszer szülte magatartást Kant és Feuerbach olyannak tekintette, mint amely a beszámítási képességet kizárja, míg a múlt századi hazai és európai büntetőjog-tudomány képviselői (Fayer, Illés, Kautz, Finkey, Prins, Liszt, Merkel) a végszükségben elkövetett cselekvés jogtalanságát látták kizárva, minthogy a jog két jogtárgy összeütközése esetére megengedő volt abban a kérdésben, hogy egyik érdek a másik feláldozásával mentse magát. Ezt az álláspontot korlátozott formájában úgy ismert el Hegel, hogy két jog összeütközésekor a kisebb baj választását tekintette csak jogszerűnek. Roxin szerint viszont emberi élet sérelmére elkövetett mentési cselekmény jogszerűsége nem engedhető meg, hiszen egy menthetetlen személy megölése az élet önkényes megrövidítést jelenti. A valóságban ellenben nem tudhatni, hogy a halálba tartó élete – beavatkozás hiányában – pontosan mikor fog véget érni, amely élet ugyanúgy a jogrend védelme alatt áll, élet kioltása ezért elveti a jogellenességet kizáró végszükség lehetőségét²⁰.

¹⁷ Dr. UJVÁRI Ákos: id. mű 56. o.

¹⁸ FINKEY: id. mű 182. o.

¹⁹ ANGYAL Pál: id. mű 440. o.

²⁰ GELLÉR Balázs József: A Magyar Büntetőjogi Tankönyve, Általános Tanok, Magyar Közlöny Lap - és Könyvkiadó Budapest, 2008., 177. o.

Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódóan, amely a végszükségben elkövetett cselekmény jogszerű vagy jogtalan mibenlétét keresi, említést érdemel a Csemegi kódexben definiált végszükség joghoz való viszonyának kérdése körében Angyal Pál fejtegetése. Eszerint mivel a törvény nem szól arról, hogy a jogalkotó a cselekményt jogosnak vagy jogtalanoknak tekinti, a normaszövegből [„nem büntettetik”] csak arra lehet következtetni, hogy a szükségállapotban elkövetett magatartás *jogilag közömbös* – vagyis az állam nem ad jogot a jogsértésre, de nem is rosszalja a jogot sértő mentési cselekményt²¹. Ezzel szemben említhető azonban az azt valló álláspont, mely szerint amit a jog nem tilt, azt megengedi, lehetővé teszi, amitől a jogilag színtelen minőségét, jogi közömbösségét is elveszíti.

Az új Btk. által rekonstruált, az élet elvételére (újra) lehetőséget nyújtó jövőbeli szabályozás a büntethetőség korlátjának a jogellenesség hiányában illetve a cselekmény társadalomra veszélyességének hiányában keresendő okaitól függetlenül végül arra a kérdésre, hogy *miért nem büntethető az, aki életveszélyes végszükségi helyzetben magát menti más életének (szándékos) kioltásával*, a halálbüntetés alkotmányellenességéről szóló 23/1990. (X. 31.) számú AB határozatban Sólyom Lászlónak a jogos védelem körében megfogalmazott, a végszükségre is irányadó párhuzamos véleményében kifejtettek adják meg álláspontom szerint a lényegét leginkább megmutatva a választ. Abban a határhelyzetben, amikor az életek közötti választásról van szó, a jog nem köteles, és nem is jogosítja semmire az élethez való jogában veszélyeztetettet. Jogot az ölésre – a saját életének mentése érdekében – nem adhat, de azt sem írhatja elő, hogy más életben tartásával szemben saját halálba menetelét tűrje. Amikor tehát az életek közötti választás szituációja fennáll, *lélektanilag az életosztón* – a túléléshez való sajátosan nem emberi jog (amely az állatoknak is megvan) – *nyilvánul meg, amely áttörhet minden civilizációs korlátot*²², amikor, amely „pillanatokban” nem létezik a jog. Ahol pedig a jog nem létezik, ott igazságtalan lenne büntetni.

A fentiekből levezethetően összegzésül elmondható, hogy a végszükségben elkövetett cselekmény büntetőjogi védelméről, e védelem szükségességéről a szabályozás igényének első kifejeződésétől sem a jogelméletben, sem a (megnyilvánult) jogalkotásban nem merült fel kétely, és nincs e tekintetben ellentmondás. Az tehát, hogy valaki a „mindenkori” törvényben meghatározott feltételek fennállásával megvalósuló végszükségnek minősülő helyzetben büntetőjogi felelősségre vonás nélkül sérthet mentés érdekében valamely jog által kiemelt és

²¹ ANGYAL: id. mű 441. o.

²² 23/1990. (X. 31.) AB határozat: dr. SÓLYOM László alkotmánybíró párhuzamos véleménye 4. pont

védett értéket – a valódi életben megtörtént konkrét eseteket feldolgozó jogalkalmazói gyakorlat és a jogirodalom által is felhívott újabb kérdések miatt többször újragondolt, de a jogintézményt fenntartó jogalkotói válaszok alapján megállapíthatóan (a végszükség büntetlenségének jogi mibenlétét nem egységesen értelmező nézetek ellenére) – *a jog által teljes mértékben elfogadott és igazolt*. A jogintézmény létjogosultsága így ma is vitán felül áll.